

T. Kiss Tamás

KLEBELSBERG, AZ „AKTÍV, POZITÍV ÉS PRODUKTÍV”¹ EMBER

„Eszmények nélkül nem lehet élni.”

Max Weber írta le meggyőző hitelességgel azt a karaktert, akiről mindenki tudja, vagy inkább a zsigereiben érzi, hogy személyiségének milyensége meghatározó és társadalomalakító tényező. Arra viszont – vélekedik Ormos Mária – kevésbé vannak kidolgozott válaszaink, hogy vajon mitől függ a „megfelelő” személy megjelenése és arra talán még kevésbé, hogy vajon milyen szellemi-lelki összetevők határozzák meg a „megfelelő” vagy a kimagasló vezetőt?

A történészek számára ismert időszak /irányzat/, amikor a történelem a nagy személyiségek tevékenységeinek leírásból állt. Királyok, császárok, nagy hadvezérek és államfők cselekedeteit tartalmazó le- és át/írások, szelektív visszaemlékezések voltak hivatottak arra, hogy rögzítsék a birodalom, nép vagy egy nemzet múltját. Akadt olyan ideológiai-politikai periódus is, amely azt a felfogást képviselte, hogy az „egyes történelmi feladatok a történelem osztályharcos logikájában születtek, és a helyzetek mindig megteremtették azokat a személyiségeket, akik azok

---

¹ Klebelsberg szerint az új magyar lelket formálni hivatott neonacionalista ideológia középpontjában a régi passzív, negatív és destruktív magyar típusok helyett az aktív, pozitív és produktív ember foglal helyet. Klebelsberg Kuno (1928): *Reálpolitika és neonacionalizmus*. Pesti Napló, január. 8. Az irodalom szokásszerűen megkülönbözteti /gyakran szembeállítják egymással/ a kulturális és a politikai nacionalizmust. A kulturális nacionalizmus által elképzelt nemzet határai szellemiek, s az e határokon belül megkonstruált nemzeti valóság értékei, viszonyai a személyesen átélhető, érzelmi erővel rendelkező narratívákból szövődő nyilvános diskurzusokban jelennek meg. A diskurzusok szabályai, a részvétel normái, a megszólalók szerepei hallgatóságos megállapodás szerint alakulnak. A politikai nacionalizmus által elképzelt nemzet határai földrajzi koordináták szerint leírhatóak és megadhatóak, és az e határon belül megkonstruált nemzeti valóság témái, értékei, viszonyai jogi és politikai narratívák révén jelennek meg és szuverén nemzeti államra vonatkoznak. Lásd: Anderson, B. (1983): *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.

megoldására vállalkoztak és erre alkalmasak” is. A nagy személyiség persze annyiban lehetett csak alkotó, hogy felismerte a történelem által kihordott embrió születéskényszerét, és mintegy betöltötte a bába szerepét.²

Mindkét felfogás számos problémát rejt magában. Következzen közülük néhány. Az egyik például az, hogy a társadalmaknak akkor is volt történelmük, amikor egyetlen kiemelkedő személyiség sem tevékenykedett. A másik, hogy nehéz olyan nagy történelmi személyt találni, akinek a neve kétségtelenül megemléítésre kerül valamennyi történelem tankönyvben az idők végeztéig, még hozzá mindenki és minden földi kultúra számára pozitív tartalommal. A véletlen szerepe sem elhanyagolható. A történelem valójában jó, ám közepes képességekkel rendelkező embert is kimagasló személyiséggé formálhat, ha az illető jókor, jó helyen van, és ésszerűen tevékenykedik. Arról sem feledkezhetünk meg, hogy ezek a szereplők is környezet és helyzetfüggők, vagyis sem az időtől, sem az adott társadalomból nem lehet őket kiemelni, illetve azoktól függetlenül értelmezni. Nem jelennek meg automatikusan a történelem parancsszavára. A marxizmusnak annyiban igaza van, hogy a történelmen kívül nem lehet „színpadra” lépni, annyiban viszont nincs, hogy a személyiségek kibontakozásában nem egyedül a történelmi logika érvényesül.

A felmerülő kérdésekre adható válaszok csupán szerény mértékű eligazodást nyújthatnak a személyiség történelmi szerepét illetően. Annyi azonban bizonyos, hogy a közéleti emberek mindig, minden körülmények között lényeges összetevői a történések alakulásának, attól függetlenül, hogy békés időszakban vagy válságosokról van szó. Az előző esetében a hozzáértés, a türelem, az ügyesség, az utóbbiban a tudás, a felkészültség, a döntésképeség, a bátorság és a meggyőző erő kerül előtérbe. *A békés időkben például hosszú ideig elboldogulhatnak olyan személyek is, akik nem igazán hozzáértők, akik az ügyességet manipulációval pótolják, és akik valójában nem tisztességesek, de képesek megőrizni annak látszatát. A történelmileg kritikus és válságos időszakokban azonban ezek a tulajdonságok, képességek és készségek többnyire nem elégségesek. Ilyenkor áttekintéssel bíró, nagy tudással és kimagasló képességekkel rendelkező merész újítóra, egyéniségre, meggyőző erejű személyiségre van szükség.*³

A történelmi távlat és a tények sokasága azt támasztja alá, hogy az utóbbihoz sorolható a két világháború közötti Magyarországon tevékenykedő, közéleti szerepeket betöltő *Klebensberg Kuno* is!⁴

² Ormos Mária (1995): A személyiség a történelemben. In: „*Ember és társadalom*” a tanítóképzésben című konferencia szerkesztett anyaga. Illyés Gyula Pedagógiai Főiskola Társadalomelméleti Tanszéke, 1995. Szerk.: Durgonicsné dr. Molnár Erzsébet és dr. Czirják József. 19, 21.

³ Lásd *uo.* 28.

⁴ Huszti József (1942): *Gróf Klebensberg Kuno életműve*. Budapest, MTA.; T. Kiss Tamás (1999): *Klebensberg Kuno*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.

A TRIANONI „PROKRUSZTÉSZ-ÁGY”

Az a politikai rendszer és társadalom, amely Magyarországot a veszített háború, a forradalmak és a békediktátum okozta akut válság után, az 1920-as években a konzervativizmus jegyében konszolidálta és stabilizálta, távol volt attól, hogy a korszerű nyugati polgári demokrácia példájának tekintsük.

A trianoni magyar államiság rendkívül szűk politikai és gazdasági mozgásterrel rendelkezett. A külső hatalmi viszonyok kényszerén túl – és nem tagadva, ennek következtében – az ország belső egyensúlyviszonyai sem tettek lehetővé jelentős, megvalósítható politikai, gazdasági és társadalmi reformokat. A szinte természetesnek vehető revíziós törekvések, a 93 ezer négyzetkilométernyi területre csökkent ország stabilizálásában lényeges szerepet betöltő háború előtti rend restaurálása és a Nyugathoz való kapcsolódás, egymásnak „ellentmondó” igénye egy viszonylag szűknek nevezhető kulturális mozgástérben valósulhatott csak meg, amely új típusú – korabeli szóhasználattal – kultúrpolitikát kívánt meg.

Az extenzív-intenzív nemzetközi kultúrdiplomáciához és hazai kultúrpolitikához szükséges hatalmas méretű koncepciózus szervezőmunkát – a magyar államiság megszűnését követően, majd a török kiűzése /1699 [Karlócai béke]/ és a kiegyezés /1867/ közti magyar társadalomban tevékenykedő haladó szellemű arisztokraták példájára – egy osztrák ősókkal rendelkező gróf kezdeményezte és végezte el. A kiegyezést követő liberális időszakban szocializálódott és nyugateurópai egyetemeken tanult Klebelsberg Kuno érzékenyen és azonnal reagált a korszellem tendenciáira, és nemcsak a számára elfogadott és képviselt konzervatív reneszánsz formájában. A hazai liberalizmus sokoldalú polgári meghaladását nem csupán politikai és gazdasági síkon rögzítette, hanem tudományosan és a tömegekre hatóan a mindennapok szintjén is. Ám a magyar újkonzervativizmus reformjai nagyrészt megkésték, mert kialakulásuktól kezdve elvállalták az ókonzervatív állások védelmét is. „A kulturális reformok az őrizve korszerűsítés keskeny medrébe szorultak, és igazi bázisuk csupán az államhatalom és az elszegényedett középosztály volt. Klebelsberg maradéktalanul bízott abban, hogy a trianoni határok csak időlegesek, és az eljövendő új világban – ahogyan a kiegyezés utáni reformerek is hitték – a nemzetek elsősorban kultúrversenyt vívnak egymással. A gróf rövidtávon tévedett. Az első világháborút lezáró igazságtalan békeszerződések, a hatalmas méretű fejlődés következtében a társadalmi változások roppant mértékben felgyorsultak, sokdimenziós ellentmondásokat produkáltak, jelentős feszültségeket idéztek elő, amelyek nem kedveztek a szisztematikusan építkező kultúrpolitikának. Klebelsbergnek hosszabb távon igaza lett. *Igazolódott, hogy a szerény eszközökkel bíró, de fejlesztésre váró országban a tudomány, az oktatás, a művelődés és a művészetek ügyét kell az egyik olyan fő beruhá-*

zási prioritásnak tekinteni, amely azután a felemelkedést más területeken is segít mozgásba hozni, a társadalomban innovációs erővel bír. Bizonyossá vált, hogy a nyersanyagokban szegény Magyarország egyellen és nemzetközileg is számottevő „gazdasági tőkéje” elsősorban a szellemi teljesítményt előállító tudás.

Klebelsberg Kuno – 1920-as évek, jobbára csupán néhány év, az 1924-1925 és az 1930-1931 közötti időszakról van szó – kulturális építőmunkája képes volt arra, hogy a megváltozott körülmények között, új és szilárd alapokat teremtsen a rendszerváltoztatásokban jeleskedő, 20. századi Magyarország életesélyeinek a megőrzéséhez is, mint azt ő, vagy sokan mások gondolták.

Klebelsberg Kuno közvetlen céljait – a soknemzetiségű történelmi Magyarország visszaállítását és a régi keresztény középosztályt modern polgársággá fejleszteni kívánó törekvéseit – a második világháború után bekövetkezett ideológiai-politikai változások miatt sem igazolhatta az idő. A tudáshoz, a műveltséghez, a szellemi munka és teljesítmény mindent mozgató voltához szükséges kulturális intézményrendszer – a tudományos, az oktatási, az iskolán kívüli népművelési (felnőttoktatási) és a művészeti intézmények – hagyományokat tiszteletben tartó, szakszerű és innovatív kiépítését, szakszerű rendszerré fejlesztő tevékenységének szükségességét viszont igen.

Bethlen István kormányának kultúrpolitikája európai színvonalú volt. Megmutatta, hogy az adott, korántsem kedvező feltételek között és számos negatív velejárója ellenére is lehetett Magyarország szerves és alkotó részvételét biztosítani a kontinens /nyugati/ civilizációs fejlődésében. Klebelsberg Kuno munkálkodása és élete azt igazolja, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium /VKM/ bársonyszékét nem karriernek tekintette, hanem olyan szolgálati helynek, amely joggal és kötelezettségekkel jár. Széles látókörű európeér, rendszeréhez hű szakmapolitikus volt, aki megfelelő tudással és képességekkel rendelkezett ahhoz, hogy a társadalom és a gazdaság, európai léptékű fejlesztéséhez szükséges kulturális élet építéséhez nélkülözhetetlen feltételeket kiharcolva megteremtse.

Klebelsberg korabeli szakmapolitikusi beszédei, publikációi és tettei között több volt az összhang, mint a különbség. A szavai és cselekedetei csupán csekély mértékben tértek el egymástól. A második világháborút követő, „a múltat végképp eltörölni” igyekvő néhány évtized után lassan megvalósulnak a „legnagyobb álmú miniszter” kulturális intézményeket fejlesztő elképzelései is. Az Európai Unióhoz /2004. május 1./ csatlakozott ország mindenkori kultuszminiszterei számára sem csökkent, sőt felerősödött a gróf szakmaerkölcsi és etikai meggyőződése. A kultuszminiszter döntéseit és tevékenységeit nem csupán miniszterelnöke és a nemzetgyűlés kéri rajta számon, hanem a nemzet és a trianoni határokon kívül rekedt több milliónyi magyar is.⁵

⁵ T. Kiss, 1999. i. m. 9.

A SZEMÉLYISÉG ÉS KÖRNYEZETE ⁶

A kormányzatban betöltött miniszteri pozícióját szavakban és tettekben egyaránt szolgálatnak tekintő, egyesek számára irritálóan nagy műveltséggel és áttekintő képességgel rendelkező Klebsberg Kuno és munkássága ellen még életében, de halálát követően is számos és sokféle indíttatású támadás történt, de személyét /túlzottan/ felmagasztaló kultusz is jelentkezett. Gáncsoskodói, hízelgői, ócsárlói és istenítői egyaránt akadtak. Klebsberg ellenfelei kifogásolták a miniszter Nyugat-barátságát, a baloldali és liberális politikusok a korszerűtlen konzervativizmusát, a szélsőjobboldal képviselői a „már nem eléggé offenzívának” tartott kultúrfölényt intézményesítő törekvéseit. Klebsberg egyesek szemében megőrizte a dualizmus kori liberalizmus szellemét, mások megítélése szerint kultúrdiktátor, paternalista autokrata, etatista és antidemokratikus volt. Voltak, akik zseniális politikusnak, mások tudósnek vagy ideológusnak kiáltották ki.

Az 1940-es évek második felében a hivatalos politika megbélyegezte, mondván: nacionalista és reakciós /nem abban az értelemben, hogy a forradalmakra reakcióval válaszolt/. Sőt akadtak, akik a fasiszmus hívei és szállásadói közé is sorolták. A „Világválságban” /1931/ címmel kiadott művét 1945-ben az Ideiglenes Nemzeti Kormány fasiszta szellemű és szovjetellenes sajtóterméknek minősítette és betiltotta. Az 1960-as években forradalomellenességét, neonacionalizmusát és a kultúrfölénnyről vallott nézeteit vetették szemére.⁷ Óvatos rehabilitációja az 1960-as évek végén kezdődött, amikor tudománypolitikájának, pontosabban a történet-

⁶ Grafín Sarolta von Klebsberg: Unser schicksalsweg. Budapest, Stiftung Graf Kuno von Klebsberg, 1992., Életutunk. Gróf Klebsberg Kunóné visszaemlékezései. Szeged, Kereszténydemokrata Néppárt Szeged Városi Szervezete, 1992., T. Kiss Tamás (2001): „Messzire kell menni ahhoz, hogy az ember látszódjék:.”. *Kronikás*, 4. sz. 10-12.

⁷ Andics Erzsébet (1948): Az ellenforradalom és a bethleni konszolidáció. Budapest, Szikra Kiadó., Berecz János (1949): Adatok az ellenforradalom klerikális pedagógiájához. *Magyar Pedagógia*, 12. sz., Kerényi György (1956): Adalékok a Horthy-fasiszmus kulturális politikájához Szegeden (1919-1929). *Tiszatáj*, augusztus., Balogh Sándor (1959): Klebsberg és a magyar „neonacionalizmus”. *Valóság*, 3. sz., Balogh Sándor (1962): A bethleni konszolidáció és a magyar neonacionalizmus. *Történelmi Szemle*, 3-4. sz., Szabolcs Otto (1962): A Klebsberg-féle iskolapolitika osztályjellegének kérdéséhez. *Pedagógiai Szemle*, 1. sz., Tar Károly (1963): Klebsberg Kuno neonacionalista neveléspolitikája. *Acta Paedagogica Debrecenina*. Klebsberg miniszterségének megítélésében az 1970-es évek végén már történik némi elmozdulás. Szegeden, Klebsberg munkásságáról „tényszerű elemeket is felhasználó és némi pozitív színezetű értékeléssel bíró” tanulmány jelenik meg. Sárközi István (1979): *Klebsberg Kuno kultúrpolitikája és annak szegedi aspektusai*. Tanulmányok Csongrád megye történetéből. Szeged, Csongrád megyei Levéltár. Szerk: Farkas József. 187-215.

tudományi kutatásokat⁸ szakszerűen szervező tevékenységének méltatására kerülhetett sor. Halálának 50. évfordulóján, 1982-ben, kultúrpolitikájának tényszerű bemutatására törekvő írás is megjelenhetett az egyik hazai kulturális folyóiratban.⁹

Az 1980-as évek második felétől¹⁰ egyre több értekezés foglalkozott mind tárgyilagossággal, árnyaltabban és már történetiségbe ágyazottan Klebelsberg kultúrpolitikájával, kultuszminiszersége egy-egy területével, annak lényeges elemeivel. A rendszerváltás /1989/90/ időszakában¹¹ és azt követő években – Klebelsberg tevékenységét továbbra is erőteljesen bíráló¹² nézetek mellett – emlékülések /konferenciák/ keretében, szoboravatások és publikációk formájában kezdetét vette munkásságának /túlzott istenítését sem nélkülöző/ tárgyilagosságra törekvő értékelése.

A CSALÁD ÉS ISKOLÁK

A Klebelsberg család Tirolból származik. A vezetéknev írásában történeti átalakulás ment végbe. Kezdetben Khneblsperger, Kneblsperch, Kleblsperch,

⁸ Glatz Ferenc (1969): Klebelsberg tudománypolitikai programja és a magyar történet-tudomány. *Századok*, 5-6. sz.

⁹ [T.] Kiss Tamás (1982): Klebelsberg ideológiája és szervezőmunkája beszédei, cikkei tükrében. *Kultúra és Közösség*, 4. sz. 3-15.

¹⁰ [T.] Kiss Tamás (1983): Felnőttnevelés Magyarországon 1922-1931. In: *Tanulmányok a pedagógia és a pszichológia köréből*. A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos közleményei, Szeged. Szerk: Békési Imre. 53-63., T. Kiss Tamás (1985): Klebelsberg művészetpolitikája 1. rész. *Népművelés*, 12. sz. 32-33., T. Kiss Tamás (1986): Klebelsberg művészetpolitikája 2. rész. *Népművelés*, 1. sz. 26-27., Tőkéczi László (1986): Az egyházak és az iskoláztatás Klebelsberg Kuno nézeteiben. *Magyar Pedagógia*, 1. sz.

¹¹ Móra László (1989): A természettudományi kutatások állami támogatása a két világháború között. *Magyar Tudomány*, 9. sz., Romsics Ignác (1989): Francia-magyar kulturális kapcsolatok és a párizsi „Magyar Intézet” a két világháború között. In: *Magyarságkutatás*. A Magyarságkutató Intézet Évkönyve., Tőkéczi László (1990): Konzervatív reform a legkorszerűbb eszközökkel. *Válóság* 2. sz., Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsberg Kuno válogatott beszédei és írásai (1917-1932). Budapest, Európa Könyvkiadó, 1990. Válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta: Glatz Ferenc., Mészáros István (1994): Klebelsberg iskolareformja. In: *gróf Klebelsberg Kuno emlékezete*, Budapest. A gróf Klebelsberg Kuno Alapítvány füzetek 1. sz. Szerk: Klebelsberg Éva. 41-47., Ladányi Andor (1995): A „magyar Dahlem”, *Történelmi Szemle*, XXXVII., Mann Miklós (1997): *Oktatáspolitikusok és koncepciók a két világháború között*. Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. 26-73., Maller Sándor (1998): *Gróf Klebelsberg Kuno és a Sárospataki Református Főiskola*, Sárospataki Református Kollégium Alapítvány, Hencz Péter (1999): Gróf Klebelsberg Kuno, a harmadik évezred minisztere. Szeged, Bába és Társai Kft. *A Tisza Hangja* 23.

¹² Szabó Miklós (1995): A Klebelsberg legenda. *Európai Utas*, április, 28-31.

Knöbelsberg, majd 1872-től Klebelsberg. Régi, 1520-ból származó feljegyzések szerint Sopron város „polgármesterei” között Klebelsberg nevű ember is szerepelt. A kutatások azonban azt igazolják, hogy a család férfi tagjai szinte kizárólag katonák voltak.

Az egyik katona ős, Klebelsberg Lénárd /Leonhard/ a mohácsi vész után lovascsapattal érkezett Magyarországra, hogy részt vegyen a török elleni háborúban. Harci sikereiért V. Károly császártól /1500–1558/ 1530-ban bárói rangot szerzett és Tirolban megkapta Thunburg várát. Klebelsberg Lénárd fiai – Niklas és Lambert – is magyarországi harctereken küzdöttek a török ellen.

Klebelsberg /Ulrik/ Jánost a párkányi /1663. VIII. 7./, majd az érsekújvári /1663. VIII. és IX. 26. között/ csatákban tanúsított vitézi magatartásért 1669. november 25-én I. Lipót /1640-1705/ ugyancsak bárói rangra emelte. János egyik fia, Klebelsberg Ferenc a budai vár visszafoglalásában /1686. IX. 2./ is részt vett. Érdemeiért 1702-ben grófi címet kapott. A XVII. század végén a család tagjai közül többen vitézül harcoltak a pétervárad, a belgrádi és a temesvári csatákban.

Klebelsberg János gróf, altábornagy /1772–1841/ végigküzdötte a napóleoni háborúkat. André Massena /1756–1817/ tábornagy – Bonaparte Napóleon /1756–1817/ egyik hadvezére – felett a Schöngrabern-Hollanbrunn mellett aratott győzelméért /1809/ megkapta a legmagasabb katonai kitüntetést, a Mária Terézia-rendjelet.

Egy másik Klebelsberg, Klebelsberg Ferenc Szeráf /1777–1859/ I. Ferenc /1768–1835/ király /1792. III. 1–1835. III. 2./ idejében a Habsburg-monarchia „pénzügyminisztere”, alapjában véve az udvari kamara elnöke. Jelentős szerepet vállalt az ország közgazdasági és pénzügyi viszonyainak megjavításában. Támogatta gróf Széchenyi István /1791-1860/ dunai gőzhajózási tevéit. Fia, Klebelsberg Ferenc gróf, huszárezredben századparancsnok. A galíciai Prodekben szolgált, amikor 1844. ápr. 15-én megszületett fia: Jacob Joseph Constantin graf, Klebelsberg Kuno apja. Klebelsberg Jakab gróf is katonai pályát választott. Székesfehérváron szolgált, amikor megismerte a köznemesi származású Felsőőri és Alsóőri Farkas Arankát, akit hamarosan – 1872-ben – feleségül vett. Az anyja egy tősgyökeres magyar birtokos, Farkas Imre négy leánya közül a második volt.

Klebelsberg Jakab császári és királyi főhadnagy az Osztrák-Magyar Monarchia közös hadsereg 14. huszárezred 5. századának helyettes parancsnoka 1875-ben az Arad megyei Magyarpércskán állomásozott, amikor november 13-án megszületett Klebelsberg Kuno, akit majd Bud János /1880-1950/ pénzügyminiszter /1924. XI. 15–1928. IX. 5./ a legkényelmetlenebb miniszternek nevez. Keresztnevét keresztapjától, gróf Czetwitz Kunótól kapja. Később, amikor felserdült, gyakorta kesergett azon, hogy ilyen idegen hangzású nevet kapott. A család életébe a sors kegyetlenül beleszólt. Klebelsberg Jakab egy hadgyakorlat során lebukott a lováról, súlyosan megsérült és többé nem tudott lábra állni, 1877. június 14-én, 34 éves ko-

rában Székesfehérváron elhunyt. Nem sokkal később meghalt Kuno leánytestvére is. A másfél éves kisfiú egyedül maradt az édesanyjával. Gyámja anyai nagyapja, Farkas Imre lett, aki Batthyány Fülöp herceg enyingi uradalmának volt a jószágkormányzója. Klebelsberg a fehérvári házban szigorú neveltetésben részesült. Sokszor panaszkolt később feleségének, hogy nem volt boldog gyermekkorra.

Klebelsberg értékrendjének kialakulásában és neveltetésében az anyai minta döntő szerepet kaphatott. Az anyai ág a nyugat-dunántúli katolikus köznemesség értékeit örökölte Klebelsbergre. Erre egyébként a Magyar Történelmi Társulat 1921. december 20-i közgyűlésén tartott előadásában is utalt: „Anyai nagyapám büszke volt arra, hogy dunántúli köznemes társaival levett kalappal sorfalat állhatott Deáknak... és élete végéig... emlegette a haza bölcsének elejtett szavait...” – mondta. Nagy szeretettel és büszkeséggel beszélt anyjáról is, aki „a csodálatos, színgazdag dunántúli magyar nyelvet beszélte gyönyörűségesen”.

Klebelsberg Kuno főnemesi címet viselt. A valóságban mégsem a nagybirtokos arisztokráciát, hanem inkább azt a modern államigazgatási szakembergárdát képviselte, amely a hivatali pályán találta meg hivatását és megélhetését. Ezt a magatartását az úgynevezett királypuccsok idején /1921. III. 26-27. és 1921. X. 23./, minthogy nem állt IV. Károly /1887–1922/ mellé, jöllehet október 21-én történetesen Sopronban volt, ahol a király is tartózkodott, sok királypárti a szemére vetette. őt is – az akkori politikai terminológiával – a „királykérdést kikapcsolók” közé sorolták.

Nem gyűjtött vagyont. Az elhunyt rokonaitól örökölheto anyagi javakról is rendszeresen lemondott. A katolikus vallású Klebelsberg elemi iskoláit magántanulóként a székesfehérvári Belvárosi Fiútanodában végezte 1881 és 1885 között. A sokat betegeskedő fiú középiskolai tanulmányait a ciszterciek székesfehérvári főgimnáziumában folytatta 1885 és 1893 között. /Később a ciszterciek rendtestvérükké is fogadták, sőt a ciszterci diákszövetség elnökévé választották./ Tanulmányai során főként két tantárgyból – matematikából és bölcsleletből – nyújtott kiemelkedő teljesítményt. Kivált matematikából jeleskedett. Tornából viszont elég gyengén teljesített.¹³

A rokonság azt szerette volna, ha ő is katonai pályára lép. Ezért 1893-ban beírátták a wiener-neustadti /Bécsújhely/ katonai akadémiára. Klebelsberg azonban igen messze állt a militarista és dzsentri hagyományoktól. Alkatilag is gyenge volt. Rövid idő múltán ezért – a család neheztelése ellenére – átiratkozott a jogi egyetemre. Szobát bérelt Pesten az Egyetemi Könyvtár házgondnokától. Tahy Jakabbal, a későbbi földművelésügyi államtitkárral lakott egy szobában, és elég nehéz körülmények között élt. A család ugyanis, abban reménykedve, hogy sikerül

¹³ Berta Annamária (2007): Klebelsberg Kuno fiatal évei Székesfehérváron. *Neveléstörténet*, 1-2. sz.14

visszatéríteniük a katonai pályára, büntetésként havonta csak 50 forintot adott neki, ami csupán a legszükségesebbekre volt elég.

Klebsberg arra kényszerült-törekedett, hogy kisvárosi neveltetése miatt elszegedett műveltségbeli hiányosságait pótolja. Ahogy tanulmányaiban előrehaladt, úgy távolodott el a fehérvári család szűkre szabott világától. Egyetemi tanulmányait Budapesten, Berlinben és Münchenben végezte. A berlini egyetemen a jogtudomány mellett történelmet is tanult. Államtudományi tanulmányi ismereteit a párizsi Sorbonne-on, a College de France-ban gyarapította és egészítette ki. Tanárai közül gyakorta emlegette Adolph Harnackot /1851–1930/. Kultuszminiszterként szeretettel emlékezett Adolph Wagner /1835–1917/ közgazdászra is, akinél egy alkalommal mezőgazdasági témából készített dolgozatot. A professzor kifogásolta, hogy a referátum a magyar mezőgazdaság gondjait kizárólag gazdasági téren kereste, és nem tért ki a munkástömegek műveltségi helyzetére; figyelmen kívül hagyta a mezőgazdasági tudományok fejlettségét, valamint az agrárértelmiség kulturális állapotát. Tanulótársai közé tartozott Karl Heinrich Becker /1876-1933/, a későbbi porosz közoktatásügyi miniszter, akihez élete végéig barátság fűzte.

Jogi- és államtudományi doktorrá a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen avatták 1898-ban. Doktori értekezésében az „állam és az egyház” viszonyát elemezte.

A századforduló évében nősült meg. 1900. április 24-én feleségül vette egy vidéki kismemes dzsentrí leányát, Lasztóczi Botka Saroltát /1878–1964/. Házasságkötésükre Budapesten, az egyetemi templom kápolnájában került sor. A feleség Klebsberg munkálkodásához szeretetteljes körülményeket biztosított és termékeny feltételeket teremtett.

A HIVATALNOKI PÁLYA

Klebsberg Kuno ismerősei (és arisztokrata származás) révén – Bóné Géza Fejér megyei alispán házában – került kapcsolatba báró Bánffy Dezsővel /1843–1911/, az ő miniszterelnöksége idején /1895. I. 14–1899. II. 26./, 1898-ban lépett állami szolgálatba, fogalmazóként. Kezdő tisztviselőként értékes szervezőmunkát végzett a millenniumi emlékművek felállításakor. Műveltség és osztrák őseitől örökölt németes alapossága, rendkívüli munkabírása és nem utolsósorban tudatos és tervszerű önképzése következtében nagy ívű karriert futott be. A miniszterelnökségi segédfogalmazóból rövid idő elteltével, bejárva a ranglétra lépcsőfokait, fogalmazó, segédtitkár, titkár, majd osztálytanácsos lett.

Az ifjú Klebsberg nézeteiben és emberileg is egyre közelebb került gróf Tisza István /1861–1918/ politikájához és személyéhez. Tisza közvetítésével ismerkedett meg közelebbről a Habsburg-család néhány tagjával. Károllyal /1887–

1922/, Albrechtrel /1897-1955/ és Józseffel /1872–1962/. Ferenc József /1830-1916; uralkodó 1848. II. 2. – illetve 1867. VI. 8–1916. XI. 21./ közvetlen utasítására Károlynak trónra lépése előtt Klebelsberg adott tájékoztatást magyar ügyekben. Józsefnek ő volt az egyik benső tanácsadója, kit halálakor az özvegyéhez intézett levelében a főherceg „meghitt jó barátjának” nevezett. Az állandó jó viszony a főherceggel Klebelsberg műveltsége mellett elsősorban annak tudható be, hogy fiának, a fiatal dr. József Ferenc /1895–1957/ főhercegnek legszorosabb baráti köréhez tartozott. A művészetek és a tudomány iránt érdeklődő fiatal főherceg szinte minden kérdésben kikérte Klebelsberg véleményét és tanácsait.

Gróf Tisza István első miniszterelnöksége /1903. XI. 3–1905. VI. 18./ idején osztálytanácsos. A nemzetiségi ügyek intézése mellett ő vezette a római Szentszékkal folyó tárgyalásokat is. Intenzív munkát végzett a fiumei magyar püspökség létesítése érdekében. A nemzetiségi kérdésekben Ferenc József belső titkos tanácsa.

A Julián-egyesület ügyvezető igazgatójaként mintegy tíz éven át tevékeny részt vállalt a Szlavóniában, Horvátországban, Bosznia-Hercegovinában élő magyarok /tisztviselők, vasutasok, hajósok és ezek családtagjai/ nemzeti és kulturális gondozásának a megszervezésében. Egyébként a Julián-egyesület irányításában a későbbi kultúrpolitikus minden jellegzetes vonása megnyilvánult. Amikor leköszönt az egyesület igazgatásáról, felmerült, hogy Klebelsberg nevére alapítványt hoznak létre és a gyűjtések kamataiból minden évben egy-egy beteg Julián-tanítót fognak segélyezni.

Az egyesületet gróf Széchenyi Béla /1837–1918/ koronaőr kezdeményezésére 1904-ben hozták létre. Célja nem az említett területek elmagyarosítása volt, hanem az ott élő magyarok művelődésének segítése, kulturális érdekvédelmének biztosítása. Ennek érdekében az alapítvány saját költségén iskolákat tartott fenn, könyvtárakat működtetett, ismeretterjesztő előadásokat szervezett, analfabétatanfolyamokat finanszírozott. Hasonló céllal létesült a Szent László Társulat a romániai és a bukovinai magyarság támogatására.

Klebelsberg Kuno grófot 1910-ben a Közigazgatási Bíróság ítéldbírójává nevezték ki. A bíróságon rövid időn belül a legfontosabb közjogi természetű ügyekkel, így a fiumei dolgok rendezésével bízták meg. ő szerkesztette a közigazgatási bíróság több elvi jelentőségű döntvényét. A közigazgatási bíróság 1913-ban megválasztotta a hatásköri bíróság egyik tagjává.

Klebelsberg hivatalnokoskodása idején a néprajzi viszonyok és a különféle közjogi és kulturális intézmények tanulmányozása végett nagyobb utazásokat tett külföldön. /Feleségével szabadsága idején beutazta szinte egész Európát. Járt Franciaországban, Spanyolországban, Olaszországban és Görögországban. Eljutott még Marokkóba is./

Az 1910-es években bekapcsolódik a hazai felsőoktatásba. A közgazdaságtudományi karon egyetemi oktatóként 1910-ben közjogi témákból tart előadásokat.

Klebelsberg, aki gróf Tisza István bizalmi emberének számít, Tisza második kormányában /1913. VI. 10 – 1917. VI. 15./ adminisztratív államtitkárként – mint a „népoktatás specialistája” – tevékenykedik 1914. I. 2-től 1917. III. 19-ig. Munkavégzésére jellemző, hogy nagy súlyt helyez a kultúrstatistikára. /Magyarországon a korabeli viszonyokat figyelembe véve kiváló statisztikai rendszer épült ki és működött. A legértékesebb anyagokat is a társadalomstatistikusok hagyták az utókorra, még akkor is, ha csupán a társadalmi jelenségek mennyiségi adatait gyűjtötték össze./ Újjászervezte a népoktatási közigazgatás külső szervezeteit, és kezdeményezőként vett részt a hajdúdorogi görögkatolikus püspökség létesítésében. Népiskolákat terveztetett a Vág alsó folyása mellé Vágújhelytől Vágsellyéig.

A háború alatt az 1915. évi XV. tc. értelmében megszervezte a rokkantügy kezelését felvállaló intézményrendszer kiépítését. Elnöke az Országos Hadigondozó Hivatalnak. A tüdőbetegek számára népszanatóriumokat terveztetett Korányi Sándor /1866–1944/ professzorral a Tátrába, a pilisi hegyekben és az Alföld több pontjára

Gróf Tisza István felkérésére 1917. március 19-től május 23-ig a miniszterelnökség politikai államtitkára. A parlamentbe, Kolozsvár országgyűlési képviselőjeként vonul be 1917-ben. Politikamentes programbeszédét április 1-jén mondja el. Többek között a hadigondozó-intézmények gyarapításának, egyetemi tanszékek felállításának, új népiskolák és internátusok építésének szükségességéről beszél.

Mialatt gróf Tisza István a frontokat járja, Balogh Jenővel /1864 – 1938/ és Teleszky Jánossal /1868 – 1939/ együtt vezeti a Munkapártot. A Tisza-kabinettel együtt ő is lemond. Az 1918–1919-es forradalmakat passzív szemlélőként élte át. Mélyen megrendíti a gróf Tisza István ellen elkövetett merénylet /1918. X. 31./ Tisza halálakor Klebelsberg ama kevés számú régi jó barát közé tartozik, akik mertek a halott és özvegye mellett maradni. Egyike azoknak, akik a meggyilkolt magyar miniszterelnök testét koporsóba helyezték. Budapesten nem maradhatott. Letartóztatása elől barátaihoz, majd azok vidéki rokonaihoz menekül. Meghívta magához Gyulára Hekler Antal /1882 – 1938/, majd gróf Almásy Dénes /1863 – 1951/ és felesége, Teleky Éva festőművész kétegyházi birtokán húzódott meg, ahol a gyermekek mellett, mint német tanító szerepelt.

Klebelsberg nem zárkózott el a politikai élettől. Gróf Bethlen Istvánnal /1874–1946/ már 1919 februárjában megszervezik a Nemzeti Egyesülés Pártját. /Egyébként 1918 előtt, bár már akkor becsülték egymást, politikai ellenfeleknek számítottak. Ha nincs Trianon, talán azok is maradnak./

Az első nemzetgyűlési választásokon Klebelsberg legitimista programmal, Csernoch János /1852–1927/ bíboros, Magyarország hercegprímása kezdeményezésére és támogatásával bejut a parlamentbe. Sopron képviselője volt 1920. január 26-tól. Nem sok idő elteltével egyik vezéralakja lesz a „disszidensek”-nek nevezett politikusoknak, akik 1922. január 5-én kiváltak a Keresztény Nemzeti Egyesülés

Pártjából és beléptek a Kisgazdapártba, hogy gróf Bethlen István miniszterelnök /1921. IV. 14 – 1931. VIII. 24./ erős kormányzópártot tudjon maga mögött.

A második Bethlen-kabinetben Ráday Gedeon gróf /1872 – 1937/ lemondása után Klebelsberg belügyminiszter /1921. XII. 3 – 1922. VI. 16./ /Érdekességgént említjük meg, hogy sokoldalú és sokirányú műveltsége miatt akadtak, akik a földművelési, mások a pénzügyi vagy a hadügyi minisztérium élén látták volna szívesen./ Az új választójogi törvénytervezet kidolgozásában oroszánrészt vállalt. A belpolitikai viszonyok /az ellenzék obstrukciója miatt/ és az érvényben lévő választójogi törvény nem tette lehetővé a tervezet megtárgyalását. A kormányzó elnökletével ezért 1922. február 21-én megtartott országbírói értekezlet véleményezése alapján azt javasolta vitéz nagybányai Horthy Miklós /1868–1957/ kormányzónak /1920. III. 1 – 1944. X. 16./, hogy azt rendelettel léptesse hatályba. A Klebelsberg által előterjesztett törvénytervezet 1922. január 22-én rendeleti úton hatályossá vált. A kemény kezű Klebelsberg belügyministersége viharos. Tény, hogy korántsem Európa egyik demokráciaellenes választójogi törvényét vezette be, de erre az időszakra esett a legitimista vezérek letartóztatása, a szélsőjobboldali erők /ÉME/ Ébredő Magyarok, valamint a bolsevik-kommunisták elleni fellépés is. Ellenfelei válogatás nélküli módszerekkel törekedtek a lejáratására. A legkirívóbb az a plakát-kampány volt, amely a minisztert „hermafroditaként” ábrázolta. Klebelsberg saját bevallása szerint „csupán kötelességből vállalta” a belügyi tárca vezetését. A második nemzetgyűlésben a komáromi kerületet képviselte.

A KULTÚRA SZOLGÁLATA

Az újjáalakult Bethlen-kormányban 1922. VI. 16-tól – 47 évesen – 1931. VIII. 24-ig kultuszminiszter. Azt a területet felügyelhette és fejleszthette, ahol igazán otthon érezhette magát. Szükséges megjegyezni, hogy őt valójában az államigazgatás érdekelte. Klebelsberg a hivatalnokréteget részint „jó értékőrző és értékterjesztő” bázisnak, a „nemzet gerincének” tekintette. Részint felismerte, hogy a trianoni határok közé szorított ország túlméretezett közigazgatási rendszere jelentős átalakításra szorul, a dualizmuskori időszakhoz mérten sokkal szakszerűbben felkészült hivatalnoki kart és ügyintézési kultúrát igényel.¹⁴ /Közben egészen rövid ideig, 1930. XI. 16-a és 27-e között vezeti a népjóléti és munkaügyi tárcát is./ Klebelsberg

¹⁴ Klebelsberg Kuno (1928): A magyar neonacionalizmus. *Néptanítók Lapja*, 3-4. sz. 5., T. Kiss Tamás (1987): A művelődéspolitikai „szürke eminenciái”. *Népművelés*, 4. sz.

¹⁵ Tőkéczi László, 1990. i. m., Glatz Ferenc szerint 1880 és 1930 között három koncepciózus reformelgondolás alakult ki az ország termelési szerkezetének átalakítására. Az első a magyar mezőgazdaság termékstruktúrájának és munkaeszköztárának reformja volt. A második az ipari eszközökkel történő fejlesztést irányozta elő, a kifejlődését azonban megakadályozta az

közel tíz évig tartó kultuszminisztersége idején a *konzervatív reform*¹⁵ jegyében, a *kultúrfölényre*¹⁶ hivatkozva/törekedve, a kulturális élet szinte valamennyi területén és ágazatában jelentős kezdeményezések történtek és valósultak meg,¹⁷ jövőbe mutató álmok születtek. A miniszter a nyugat európai államok – különösen Franciaország – által diktált békediktátum ellenére az ország létérdekének tekintette a *Nyugathoz való kötődés erősítését*. Azt vallotta, hogy a *politikai demokráciát kulturális demokráciával lehet előkészíteni*.¹⁸ A magát gyakorlatias embernek tartó Klebsberg egyik legfontosabb jellemzői közé tartozott, hogy az *általános, elvi célkitűzésektől minden esetben el tudott jutni a konkrét gyakorlati cselekvési programokig*. A honvédelem költségvetésének / a Szövetségközi Katonai Ellenőrző Bizottság által kontrollált/ kötelezően előírt erőteljes csökkentése következtében, a népszövetségi kölcsön segítségével, Bethlen István miniszterelnök politikai támogatását maga mögött tudó Klebsberg, szakmai tekintélyével, a nagyiparhoz, a hazai bankokhoz /melyek részben a zsidó nagytőkét is jelentették/ és a nagybirtokosokhoz fűződő személyes kapcsolatai révén elérte, hogy a *kulturális tárca a nemzeti költségvetésből nemzetközileg is egyedülállóan, hivatalosan 9-10, /1926 – 1927 költségvetési évben 15,44 %!/ informálisan még ennél is nagyobb százalékot mondhatott magának*.¹⁹ Klebsberg kiváló szakemberekkel vette körül magát. Munkatársa volt töb-

első világháború és az ország szétdarabolása. A harmadikat az ország munkaerejének műveltségét emelő-fejlesztő kulturális területeken megindított reform jelentette. Glatz Ferenc, 1990. i. m. 14-15.

¹⁶ A kultúrfölény elmélet nem az 1920-as években született meg. Már a 19. század közepén megjelent a kultúra politikai eszközként történő felhasználása. Gróf Csáky Albin (1841 – 1912) kultuszminiszter (1888. IX. 22. – 1894. VI. 10.) a „magyar állam kulturális missziójáról” beszélt a képviselőház 1889. május 20-i ülésén. Bárány Wlassics Gyula (1852 – 1937) kultuszminiszterként (1895. I. 15. – 1903. XI. 3.) a magyar műveltség felsőbbbbségét hangoztatta, mert ebben látta biztosítékát annak, hogy a magyar földön élő népek között megtarthassa jogi és történelmi hegemoniájából származó vezető szerepét. Gróf Teleki Pál (1879-1941) (kultuszminiszter 1938. V. 14. – 1939. II. 16.) pedig a következőket írja: Magyarországot „az a kultúrfölény fogja talpra állítani, amellyel kultúránk egyéb államok kultúráját felülmúlja.” Teleki Pál (1920): *A fáklyatartó Szeged*. Szeged, december 25. Az 1920-as évtized kultúrfölény-elmélet annyiban viszont eltért a korábban jelentkezőtől, hogy az új határok közé visszahúzó-dott középosztály valóban egyféle kultúrfölényt jelentett minőségben és mennyiségben egyaránt.

¹⁷ T. Kiss Tamás (1998): *Állami művelődéspolitikai az 1920-as években*. MMI – Mikszáth Kiadó., Ladányi Andor (2000): *Klebsberg felsőoktatási politikája*. Argumentum Kiadó, Bp., Palló Gábor (2002): Német tudományos modell Magyarországon. Klebsberg tudományos rendszere. *Magyar Tudomány*, 11. sz., Nagy Péter Tibor (2002): *Hajszálcsövek és nyomáscsoportok*. Oktatáspolitikai a 19-20. századi Magyarországon. Budapest, Oktatáskutató Intézet – Új Mandátum Kiadó., Nagy Péter Tibor (2005): Az állami befolyás növekedése a magyarországi oktatásban 1867 – 1945. *Iskolakultúra*, június – július.

¹⁸ Gróf Klebsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916–1926. Az Athenaeum kiadása, Budapest, 1927. 331.

¹⁹ Sárközi, 1979. 206., Tőkéczi László (1995): Klebsberg középosztály-felfogása és politikája. In: Gróf Klebsberg Kuno emlékezete. Szeged, 1995. Szerk.: Zombori István, 20-45.,

bek között Benich Artúr, Gerevich Tibor, Hevesi Sándor, Hóman Bálint, Károlyi Árpád, Kertész K. Róbert, Kornis Gyula, Magyary Zoltán, Sváb /Schwáb/ Gyula, Szekfű Gyula, Szinyei Merse Jenő stb. „*Kis nép vagyunk, amely elsősorban szellemiekben hivatott nagyot alkotni*”²⁰ – máig hangoztatott jelszó jegyében, nagyszabású programadó tudományszervezőként megreformálja és fejleszti a tudományos /Magyar Tudományos Akadémia, Országos Magyar Gyűjteményegyetem, Országos Magyar Levéltár, Tihanyi Biológiai Kutató Intézet, Svábhegyi Csillagda, stb./ életet. A társadalomtudományok közül a történetírás iránt egyébként is szenvedélyesen érdeklődő miniszter társadalmi funkciót szán a történetkutatásnak. „*A társadalom önmaga, saját rendjét védi, ha a történetírást pártolja*”²¹ elv jegyében kiemelt támogatásban részesíti a nemzeti történetkutatást. A tájékozott és éles látású miniszter azonban felismer két tendenciát. Az egyik tendencia, hogy a 20. század tudománypolitikája kifejezetten természettudományos irányt vett, amely erős nemzetközi jelleggel bír. Klebelsberg ezért hangsúlyt helyez az orvos-, műszaki és mezőgazdasági-tudományokra. A törvényalkotáson kívül a különböző társadalmi /civil/ szervezetek létrehozásával arra törekszik, hogy érdekelté tegye az ipari nagytőkét és a vállalkozókat /Országos Természettudományi Tanács és Alap, Széchenyi Tudományos Társaság/ a kutatások támogatásában. Az egyetemi képzések fejlesztése és kutatómunkák támogatása mellett a miniszter megpróbálta hazahívni a külföldön dolgozó magyar tudósokat is. Kezdeményezése nem tekinthető előzmény nélkülinek. Már Széll Kálmán miniszterelnöksége /1899. 02. 26. – 1903. 06. 27./ idején 1902/3-ban javasolta, hogy a kivándoroltak népes seregét csak a munkafeltételek megteremtésével lehet hazacsábítani. A miniszter 1929. május 5-én a Pesti Naplóban, Ady Endre az „Új versek” /1906/ cím nélküli nyitódarabja: „Góg és Magóg fia vagyok én” sorait kölcsönvéve „Szabad-e Dévénynél betörnöm új időknek új dalaival?” címen írt vezércikkében a tudomány külföldön élő magyar képviselőihez fordul. Klebelsberg írásában arról értekezik, hogy kétféle tudomány létezik, s azokat – szerinte – a nyugati hatás kétféleképpen érinti. „*A szellemi tudományokban, hogyha át is veszünk külföldi szempontokat és módszereket, mindez csak inkább impulzust adjon, sem mint lényegyet érintő befolyást gyakoroljon. Egészen másképpen áll a dolog az orvosi, a gazdasági, a technikai és a természettudományokkal. E téren minden sovinizmus és partikularizmus kegyetlenül megbosszulja magát, ezek számára Dévénynél szélesen ki kell tártni a kaput, és jöjjenek ott sokan, mentül többen, új időknek új találmányaival, új termelési módokkal, főképp új energiákkal.*” A miniszteri felhívás csekély eredménnyel járt. A Rockefeller Alap támogatásával felszerelt korszerű szegedi laboratórium ugyan megtette a hatását, mert Cambridge-ből a fiatal Szent-Györgyi Albert 1928-ban hazajött. /Egyébként Klebelsberg nem élte meg Szent-Györgyi Albert Nobel-díját [1937]./ A miniszter hívó szavaira az

Glatz Ferenc (1988): *Nemzeti kultúra – kulturált nemzet 1867 – 1987*. Budapest, Kossuth Kiadó, 16-161.

²⁰ T. Kiss, 1999. i. m. 9.

²¹ Gróf Klebelsberg, 1927. 37

1910-es évek végén és az 1920-as években külföldre távozó, többen magát emigránsnak tekintő kutatók közül: Hevesy György, Kármán Tódor, Szilárd Leó, Polányi Mihály, Szegő Gábor, Teller Ede, Wigner Jenő és még sokan mások nem reagáltak érdemlegesen. Klebelsberg cikkét a külföldön élő magyar zsidó tudósok tudomásul vették, de nem éltek vele.

A másik felismert tendencia Klebelsberg 1926. január 3-án tartott előadásában fogalmazódik meg. A miniszter vélekedése szerint *„a vezetés terén a világháború következtében Európát Amerika váltja fel. Azt azonban – kérdezi – csak a jövő mutathatja meg, hogy a magas kultúra terén: a szellemi és kedélybeli élet legmagasabb régióiban: szépirodalomban, művészetben és tudományban Amerika képes lesz-e az emberiségnek azt nyújtani, amit Európa kétezer éven át adott.”*

A kultuszminiszter Alföld-kutatási programját külön is szükséges megemlíteni. A kiegyezés /1867/ óta regnáló kormányzatok vezető hivatalnokai közül elsőként Klebelsberg hívta fel a figyelmet a *környezetvédelem* fontosságára.

Az oktatási /népiskola, polgári iskola, középiskola, egyetemi/ intézményrendszer koncepciózus kiépítését és korszerűsítését meghatározó alapgondolata volt: *„Kultúrpolitikai felfogásom az..., hogy először elemi népiskolákra van szükség az iskolán kívüli népművelés terén is”*²² Az utókor Klebelsberg maradandó alkotásaként tartja számon az 1926-ban indított *népiskola-építési* akcióját. A szeged-rókusi tizenkét tantermes népiskola 1930. október 25-ei felavatása az ötezredik népiskolai objektum ünnepélyes átadása volt. A népiskola-építési akció eredményeként 3475 tanterem és 1525 tanítói lakás épült. Ebből 3306 az Alföldet /különösen a tanyavilágot/, 1393 a Dunántúlt, 301 pedig „megmaradt kis Felvidéket” gazdagította.

Klebelsberg hangsúlyt fektetett a *polgári iskola* fejlesztésére. Arra törekedett, hogy az iparos és a földműves gazda nagyobb általános műveltséget szerezhessen, a gyakorlati életre, illetve a középfokú szakiskolákra készítsen fel. A törekvései lehetővé tették, hogy az 1920-as 30-as években nemcsak a jobb módú polgárság vehette igénybe ezt az iskolatípust, hanem a szegényebb rétegek, a feltörekvő ipari munkásság és parasztság is, hiszen számukra a polgári iskola jelentette az egyetlen utat a középfokú végzettség megszerzéséhez, az esetleges továbbtanuláshoz.

A hazai oktatástörténetben előkelő helyet foglal el Klebelsberg *középiskolai reformja*, a *nők egyenjogúsítása* érdekében tett erőfeszítése. A középiskolák iskolaszervezeti kialakításának egyik lehetséges útja a francia minta volt, amely két részre bontja a tanítást, a másik a porosz, ami az első tanévtől kezdve specializálja a diákokat. Klebelsberg az egységes középiskolai rendszer helyett a differenciált középiskolák híve. A tanterv kialakításának egyik fő kérdése az volt, hogy mire fektes-

²² T. Kiss, 1999. i. m. 20.

senek nagyobb hangsúlyt, a humán tárgyakra, vagyis a nyelvekre és a történelemre vagy a reáltárgyakra, a természettudományokra? Kérdésként fogalmazódott meg az is, hogy a nemzeti vagy idegen nyelv és történelem oktatása részesüljön-e előnyben? A magyar középiskolai reformról szóló törvény javaslatában egyaránt érvel a korszerű tantárgyak /reáliák, idegen nyelvek/ kiemelése és a magyar nyelv és történelem megismertetése mellett. Klebelsberg fontosnak tartja az alapműveltség kialakítását, amelyre technikumi képzést és más oktatást lehet építeni. A létrejött háromfajta középiskolai iskolatípus, a fiúgimnázium, ahová többnyire a keresztény középosztály tagjai járaták gyerekeiket, és a reálgimnázium és a reáliskola, ami a természettudományoknak adott több teret a humántárgyakkal szemben. A törvény hatályba lépését követően az iskolatípusok tovább differenciálódtak. Létrejött a humán gimnázium, humán gimnázium görög nyelv nélkül, illetve helyette a szülők nyomására modern nyelvnek a tanítása, a reálgimnázium, a reáliskola rendkívüli latinnal és a reáliskola. Valamennyi középiskolai végzettség egyenlő jogosítást nyújtott a továbbtanuláshoz. A lassan megszűnő leányiskola és a felső kereskedelmi iskola intézményei helyett két középiskolafajtában látta a megoldást. A lányok számára létrehozta a leánygimnáziumot, ahol megmarad a latinoktatás és egy új iskolafajtát, a leánylíceumot, ami latinmentes, ahol két nyelvet és magyar irodalmat tanítanak, de mindkettő jogosítványt nyújt az egyetemre. Az általános iskolatípussá a leánylíceum vált, leánygimnáziumot csak ott tartottak fel, ahol a másik fajta iskolatípus is jelen volt.

Klebelsberg sok és sokféle konfliktust vállalt fel a Magyarországra menekült kolozsvári és pozsonyi *egyetemek*, szegedi illetve pécsi meggyökereztetése, a Selmecbányáról Sopronba áttelepült Erdészeti és Bányászati Akadémia meghonosítása érdekében, a debreceni, valamint a budapesti /Pázmány Péter és a közgazdaságtudományi/ egyetemek szakszerű fejlesztéséért. Különösen nagy veszélyt jelentett az egyetemellenes társadalmi hangulatban folyt 1925. évi Országos Takarékosági Bizottság vizsgálata. A Bizottság megállapítása szerint, az egyetemek fenntartása túlságosan nagy tehertétel az országnak és értelmiségi túlképzés is folyik, ezért javasolta az egyetemek és az egyetemi karok számának csökkentését. A miniszter azonban eléri, hogy a kormányzat ne vegye figyelembe a Bizottság javaslatait, sőt beruházásokkal, klinikák megépítésével támogassa az *egyetemek országos szellemi centrumokká /kultúrtartományi központokká/* fejlesztését, a *kulturális decentralizációt*. A Dóm téri építkezésekkel biztosítsa a Szegedre költözött temesvári Csanádi Püspökség és a Hittudományi Főiskola működéséhez szükséges feltételeket.

Klebelsberg *kultúr külpolitikája /kultúr diplomáciája/* eredményeként Nyugat-Európa számos nagyvárosában „kulturális hídfők” /egyetemi tanszékek, lektorátusok, könyvtárak/ létesültek. A fiatalok külföldi tanulmányaihoz, kutatásaihoz különösen három *külföldi magyar intézet* /Berlin [1927], Bécs [1924], Róma

[1927/28]²³ teremtett közel kiváló feltételeket. Károlyi Mihály gróf /1875 – 1955/ elkobzott vagyonából megalapította a magasabb műveltség /elitképzés/ céljait szolgáló *ösztöndíj-rendszert*, amelynek „részét képezte” több egyházi-felekezeti és magánalapítványi /Rockefeller-Foundation, Alexander von Humboldt Stiftung, Smith Jeremias, Hariseion.../ ösztöndíj is. A minisztérium ugyanis, szinte valamennyi külföldi kormányzati vagy alapítványi ösztöndíjhoz évente meghatározott összegű állami támogatással járult hozzá. Az ösztöndíjak számos tehetséges pályakezdő fiatalnak nyújtottak segítséget. Többek között: Aba-Novák Vilmos, Balogh Tamás, Barcsay Jenő, Bay Zoltán, Benda Kálmán, Bibó István, Buday György, Ferenczy Noémi, Fél Edith, Genthon István, Hajnal István, Hintz Gyula, id. Issekutz Béla, Kardos Lajos, Keresztúry Dezső, Kerényi Jenő, Kosáry Domokos, Mályusz Elemér, Medveczky Jenő, Mészáros László, Molnár C. Pál, Náray-Szabó István, Soó Rezső, Straub F. Brunó, Szabó Vladimír, Szőnyi István, Pátzay Pál, Vilt Tibor... nevét lehet megemlíteni.²⁴ „A tanító a tanyára magával viszi a tanyai népkönyvtárat, a vetítőgépet és virágoskertet, meg gyümölcsöst csinál az iskolakertben, hogy 30-40 tanyának művelődési központja legyen” – program jegyében megreformálta az iskolán kívüli népművelést²⁵ és a felnőttoktatást.²⁶ A népiskolák mellett a különféle népművelési tevékenységeket az 1930. évi statisztika alapján – többek között – 530 kultúrház és a miniszter által 1500 népkönyvtárral gyarapított számos közkönyvtár és általa indított „könyvterjesztő-mozgalom” szolgálja. Klebsberg minisztersége idején az írni, olvasni és számolni nem tudók száma jelentősen csökken. A statisztikai kimutatás szerint 1920-ban a 6 éves és azon felüli lakosság 15,2 %-a analfabéta, 1930-ra ez az arány 9,6 % – ra mérséklődik.²⁷

²³ Ujváry Gábor (1996): *Historia est magistra vitae? Tanul(t)unk a történelemből? Tudományszervező – történetkutatás – forráskritika.* Klebsberg Kuno, a bécsi Magyar Történeti Intézet megalapítása. Kandidátusi értekezés. Budapest. Országos Levéltár 4/5450. 9001/1996. (Kézirat)., Stier Miklós (1994): „Kultúrdiplomácia”, külföldi magyar intézetek. In: *Gróf Klebsberg Kuno emlékezete 1994.* A gróf Klebsberg Kuno Alapítvány füzetek 1. sz. Budapest. Szerk.: Klebsberg Éva. 13-19.

²⁴ T. Kiss Tamás (2006): A két világháború közötti elitképzést szolgáló ösztöndíjrendszer-ről. In: *Apáczai-napok 2006. Hagyomány és fejlődés. Nemzetközi tudományos konferencia. Tanulmánykötet II.* Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Kar, Győr, 2007. Szerk: Dr. Lőrincz Ildikó. 197-209., Ujváry Gábor (1993): *Magyar állami ösztöndíjak külföldön 1867-1944. Levéltári Szemle*, 3. sz.

²⁵ T. Kiss, 1999. i. m. 20. o., T. Kiss Tamás (1998): Az iskolán kívüli népművelés és felnőttoktatás Magyarországon az 1920-as években. In: *A magyar felnőttoktatás története.* Budapest. Szerk: Maróti Andor, Rubovszky Kálmán, Sári Mihály. 217-226., T. Kiss Tamás (1999): *Analfabétizmus elleni küzdelem Magyarországon az 1920-as években.* In: *Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskola Évkönyve 1998/99.* Győr, Főszerk.: Kovátsné dr. Németh Mária. 96-110.

²⁶ [T.] Kiss Tamás, 1983. 53-63.

²⁷ *Neveléspolitikai dokumentumok az ellenforradalmi rendszer időszakából (1919–1931).* Budapest. Tankönyvkiadó Vállalat, 1959. Összeállította és a bevezetőt írta: Simon Gyula. 25.

Klebensberg az iskolán kívüli népművelést és felnőttoktatást /mezőgazdasági, ipari és szolgáltatási területeken/ nemcsak a keresztény-nemzeti értékrendszer intenzív terjesztése miatt helyezi központba. Nyomatékosítja, hogy az „oktatás kérdései legalább 50 %-ig közgazdasági termelési kérdések” is. Látja és tapasztalja, hogy a tőkés fejlődés, az európai gazdasági verseny, „a nagy társadalmi munkapad”, iskolázottabb és műveltebb magyar munkaerőt igényel. Klebensberg jó érzékkel ismeri fel a *tömegkommunikációs eszközök* jelentőségét. A Nemzetgyűlés előtt 1925. november 25-én tartott beszédében hangsúlyozza, hogy a *rádió* olyan taneszköz, „amelynek horderejét még egészen át sem lehet tekinteni..., de amelyet oktatásügynek okvetlenül ki kell használni”.²⁸ Klebensberg szerint az „országot egy nagy tanteremmé változtató” rádió – miniszteri kezdeményezésre – 1928. november 14-től hetente kétszer – vasárnap és csütörtök – *Rádió-szabadegyetem* címmel „távoktatási programokat” sugároz. A *művészetet nemzeti erőforrásnak*²⁹ tekintő miniszter intézkedéseit egyesek, „magát Medicinek” mutató grófi ténykedésnek vélik, mások és többen a Bethlen-kormány szakszerű munkálkodásának tartják. Klebensberg feltételeket biztosít az Operaház a Zeneakadémia és a Nemzeti Színház működéséhez. Gyakorta hangsúlyozza Bartók Béla, Dohnányi Ernő, Hubay Jenő, Kodály Zoltán munkásságának hazai és nemzetközi értékeit. Kezdeményezője a Salzburg mintájára létesített Szegedi Szabadtéri Játékoknak. Intenciókkal látja el és anyagilag is támogatja az *építészetet*, a *városrendezést* és a *műemlékvédelmet*. A városfejlesztés terén követendő példának azokat a városszerkezeteket tartja, amelyek sugárutas és körutas elrendezésűek. Körvonalazza a „Nagy-Szeged” és „Nagy-Debrecen” lehetséges fejlődését. Szorgalmazza, hogy a középületek létesítéséhez kérjék ki az Országos Képzőművészeti Tanács véleményét. Javasolja a budai vár művészeti-kulturális központtá történő átalakítását. Az egyik legnagyobb építészpolitikusai alkotása a szegedi Dóm-tér kialakításához főződik. Túlzás nélkül állítható, hogy a Rerrich Béla /1881 – 1932/ tervezte és megépített tér a két világháború közötti magyar építészet kiemelkedő alkotása.³⁰ Egy másik építészpolitikusai törekvése a népiskolákhoz köthető. Építészzeivel olyan tájba illő, kőből létesítendő épületeket terveztetett, amelyek majd „mintaként szolgálnak” az arcukat elvesztő falvakban folyó építkezésekhez. Kikísérlezteti a klinker téglát, hogy az Alföldnek „maradandó építőanyaga” legyen. Klebensberg keserűen emléti, hogy a „magyar történelem a katasztrófák egybefüggő sorozata s a romhalmaz-

²⁸ Gróf Klebensberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916-1926. Az Athenaeum kiadása, Budapest, 1927. 543., T. Kiss Tamás (1987): A kultuszminiszter és a tömegkommunikáció. Jel-Kép, 3. sz. 128-132., T. Kiss Tamás (1987): A tömegkommunikáció helye és szerepe Klebensberg Kuno kultúrpolitikájában. In: *A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei*, Szeged. Szerk: Békési Imre. 79-85. o.

²⁹ T. Kiss Tamás, 1985. 32-33., T. Kiss, 1986. 26-27.

³⁰ Borvendég Béla (1982): Rerrich Béla emlékezete. *Magyar Építőművészet*, 1. sz.

ok az ő emlékművei”³¹ Klebelsberg a műemlékvédelmi törvényt, amely a tulajdonosra hárította a védelemmel járó finanszírozást, nem tudta megváltoztatni. Az illetékes miniszter vagy elrendelte az épület kisajátítását, vagy hozzájárult annak a bontásához. Állami hivatalnokként azonban a műemlékvédelemben /és a régészetben/ nemcsak a nemzeti múlt iránti kegyelet megnyilvánulását látja, nem csupán a kulturális örökség megőrzését pártfogolja, hanem *idegenforgalmi* lehetőségeket is felismeri. Szívén viseli a turizmus /főként Budapest népének egészsége és szórakozása szempontjából fontos hegyvidék, amely háromszögben terjed Buda, Visegrád és Esztergom között/ fejlesztését. Pályázati kiírásokkal segíti több *irodalmi és zenei* mű megszületését. Különösen szeretettel „bábáskodik” a *képzőművészeti* /különösen az egyházi témákat feldolgozó „római magyar stílust képviselő irányzat szülte” /alkotások létrejötténél. Az építészet azért áll hozzá közel, mert a társzművészetek /szobrászat, freskófestészet, táblakép festészet, ötvösművészet.../ is terepet kaphatnak. /Országos Magyar Levéltár, a szegedi Dóm-tér, a debreceni

Tisza István Tudományegyetem.../ Kiemelkedően sokat tesz a *testnevelés* és a *versenysportok* /különösen a vízipóló/ érdekében. Nagy hangsúlyt helyez az ifjúság egészséges testi fejlesztésére. Az ország számos városában játszótereket létesít. Megszervezi a Testnevelési Főiskolát. Klebelsberg sportpolitikai tevékenysége elsősorban három területen eredményezett jelentős előrelépést: az iskolai testnevelésben és testnevelőképzésben, az iskolán kívüli testnevelésben /leventeprogram, tömegsport/ és a versenysportokban /sportklubok, szövetségek, olimpiák/.

A kultuszminiszter alapítója és alakító tagja volt számos tudományos és kulturális társaságnak. Többek között igazgatósági tagja a Pedagógiai Társaságnak, a Statisztikai Társaságnak, a Széchenyi Tudományos Társaságnak. Egyik létrehozója az Alföld Bizottságnak. Megalapítja a Magyar Olimpiai Társaságot 1932. április 24-én. Elnöke 1917. február 16-tól haláláig a Magyar Történelmi Társulatnak. A Társulat ügyei iránt mindvégig a legnagyobb érdeklődést tanúsította. Ha pihenni akart, historikusai körében keresett örömet és enyhülést. Hozzájuk menekült a politika gondjai elől. Ő maga több történeti művet szeretett volna megírni. Klebelsberg kezdeményezésére alakult meg 1928-ban a Magyar Irodalmi és Művészeti Szövetség, majd a vidéki művelődési szervezetek irányítására a Magyar Kulturális Egyesületek Országos Szövetsége. Alelnöke volt a Magyar Irodalmi Társaságnak.

Könyveket, számos tanulmányt és cikket /igen gyakran ellenzéki lapokban/ publikált élete során. Azt vallotta, hogy a kultúrpolitika kívánja a nyilvánosságot, nem titkolhat el semmit. A siker eléréséhez nélkülözhetetlen, hogy a nemzet belássa a kulturális reform szükségességét.

A dualizmus szabadelvű világában nevelkedett és gróf Tisza István híveként számon tartott Klebelsberg kultuszminiszerségét többen többféle periódusra osztják. ő

³¹ Gróf Klebelsberg, 1927. 231.

maga miniszterségének első öt évét három szakaszra tagolja. Az elsőbe beleszámította az előzményeket és a háborút közvetlenül követő időt. A második korszak miniszterségének kezdetét öleli fel, amikor kétségbeesett harcot folytat a rosszul alkalmazott takarékosági politika ellen. A harmadik korszak az volt, amikor befejeződött a szanálás és alkothatott. Publicisztikai tevékenysége alapján Klebelsberg munkásságát életrajzírója, Huszti József /1887–1954/ két szakaszra osztotta. Szerinte az elsőben a kultúrfőlény gondolatvilágával foglalkozott behatóan. Publicisztikai tevékenységének második szakasza már minisztersége után kezdődik: ekkor a magyar problémákat világpolitikai távlatban tárgyalja. Mások Klebelsberg miniszterségében két nagy korszakot különböztetnek meg. Az elsőbe a magas kultúra megmentését, amíg a másodikba a szélesebb néptömegek műveltségének emelését szolgáló tevékenységét sorolják. Tény, hogy Klebelsberg kultuszminiszterségének első éveiben – talán történettudományi érdeklődése miatt és a magas kultúra megmentése érdekében – a legszívesebben történésekkel tanácskozott. Közülük választotta ki első munkatársait is. A különféle politikai, gazdasági és társadalmi kényszerek hatására, mint a történelemből tanuló értelmiségi, kultuszminiszterként felismerte, hogy az adott történelmi helyzetben az államnak sokkal nagyobb szerepet és áldozatokat szükséges vállalnia a kulturális élet fejlesztésében, mint korábban, a dualizmus időszakában. Klebelsberg, aki önmagát „nem egy pártnak és nem is egy társadalmi osztálynak, hanem az egész nemzet kultúrprogramja képviselőjének tekintette”, gyakran pártjának „kemény fejű” politikusaival is szembehelyezkedve, tervszerűen kidolgozott reformokat kezdeményezett és valósított meg a kultúra szinte valamennyi ágazatában, a művelődés területein. *A hagyományokat tiszteletben tartó, szakszerűen átgondolt fejlesztései, eredményei és álmai még a 21. század első évtizedeiben is mércét és mérést jelentenek.*

VISZONYOK ÉS VISZONYULÁSOK

Az ország elszigeteltséget oldó aktív külpolitika, Olaszország felé történő nyitás megjelenik Klebelsberg publicisztikájában is. Érdeklődik az olasz fasiszmus iránt, amit évtizedekkel később „számomkérnek rajta”. Írásait elemezve azonban kitűnik, hogy kultuszminiszterként az olaszországi fasiszmusban részint szociálpolitikai irányzatot, részint nemzetnevelő eszközt látott és kevésbé érdekelte a hatalmi-politikai berendezkedés. A fasiszta politikai módszerek magyarországi adaptációját nem tartotta lehetségesnek. Arra, hogy Magyarországon a parlamenti forma valaha is megszűnjön, egyáltalán nem gondolt. Nem rokonszenvezett a diktatórikus államberendezkedéssel. A halála előtt, 1932-ben publikált cikkében aggodalmának ad hangot, amikor arra figyelmeztet, hogy a jobboldali pártok olyan irányú gyökeres átalakulása van napirenden, amelynek keretében a szélsőséges radikalizmus is

kitombolhatja magát. Arra a következtetésre jut, hogy „az egyetemes eltolódás jobb felé szembeszökő, de a kialakuló új jobbpártok korántsem azonosak a múltban láttott jobboldali alakulatokkal... inkább a fehérterror szellemét mutatják.”³²

A kulturális élet területein végzett széles körű, eredményes és igényesen végzett munka ellenére sem választotta tagjává a Magyar Tudományos Akadémia. Klebelsberg csupán az MTA tiszteletbeli, 1922-től és 1924-től az intézmény igazgatótanácsai tagja. /Klebelsberg és az Akadémia vezetése között annyira nem volt felhőtlen a kapcsolat, hogy amikor a kultuszminiszter meghalt, az Akadémiának „nem volt módja a megboldogult iránti tartozó nagy háláját a budapesti gyászszertartás alkalmával leróni: a szegedi gyászszertartás alkalmával régi és érdemes társunk, Csengery János [1856–1945] adott méltó kifejezést kegyeletünknek” – mondta Berzeviczy Albert [1853–1936] az Akadémia 1932. október 24-i ülésén tartott rövid emlékbeszédében. Csengery egyébként abban az időben az Akadémia tiszteletbeli tagja volt./

Az 1926. évi parlamenti választások során Komáromban, Egerben és Szeged I. számú választókerületeiben /1926. XII. 12./ is képviselővé választották. Klebelsberg a szegedi mandátumot tartotta meg. Amikor lejárt a ciklus, 1931. június 30-án Szegeden ismét megválasztották országgyűlési képviselőnek a liberális Rassay Károly /1886–1958/ és a szociáldemokrata Kéthly Anna /1889–1976/ mellett. A Dél-Magyarország 1931. december 25-i számában megjelent interjúban mindhárom képviselő azt a közös álláspontot fogalmazta meg, hogy a szegedi kulturális intézmények védelme az ország érdeke.

Több egyetem adományozott Klebelsberg számára díszdoktori címet. Díszdoktorrá választották a római /1927. III. 16./, a pécsi /1925. V. 28./, a szegedi /1926. X. 5./ és a debreceni egyetemek.

Számos magyar település díszpolgári címmel tisztelt meg. Sopron, Székesfehérvár és Gyula városán kívül Kecskeméten 1928. június 30-án, Szegeden 1930. október 24-én választották díszpolgárrá Klebelsberg Kuno grófot. Még életében több településen utcát, lakótelepet neveztek el róla. Szegeden telepet, Gyulán utcát. Halála után Budapesten, Székesfehérváron és Kecskeméten utca viselte nevét. Görögország egyik városában – Kozányiban – utcát is neveztek el a magyar kultuszminiszterről. Számos oktatási intézmény is felvette Klebelsberg nevét. Halála után szobrot állítottak emlékére Budapesten /1939/, a bécsi Collegium Hungaricumban /1934/ és a Testnevelési Főiskolán /1933/. A Műcsarnokban 1933. február-március hónapokban emlékkiállítást rendeztek. A kiállításra Horthy Miklós kormányzó is elment, de nem tekintette meg. A Parlamentben emlékszobát alakítottak ki Klebelsberg Kuno tiszteletére, melyet az 1945 utáni politikai rendszer felszámolt.

Népszerűségét /egyesek szerint túlzott népszerűsítését/ jelzi, hogy 1929-ben a

³² Klebelsberg Kuno (1932): Irányváltás Európában. *Pesti Napló*, május 8.

Nagybánya és Kapnyikbánya környékén talált antimon-szulfát ásványt róla nevezte el a felfedezője. A Balatonon kutatóhajó viselte a nevét.

Számos kitüntetés birtokosa. Munkássága elismeréseként 1928. július 1-jén József főherceg, a Máltai Lovagrend magyarországi tagozatának vezetője, máltai lovaggá avatta. Vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó a magyar kultúrpolitika terén szerzett érdemei elismerésül 1925-ben az I. oszt. magyar érdemkeresztrel, majd Corvin-lánccal tüntette ki. /Egyébként Klebelsberg kezdeményezte a Corvin-rend alapítását azok számára, „kik a mai páratlanul nehéz időkben a magyar művelődés szintjének fenntartásáért és emeléséért folyó szellemi munkából kimagasló tehetséggel és rendkívüli odaadással veszik ki részüket”. Az alapítási okmányt az államfő 1930. október 11-én írta alá. A formális megalakulása 1931. február 23-án történt. A kitüntetések céljából rendelkezésre állt 12 Corvin-lánc, 60 Corvin-koszorú és 12 Corvin-díszjelvény. Ez utóbbi külföldiek számára szolgált kitüntetésként. A testület tagjai évente, Mátyás napja táján ünnepi lakomára gyűltek össze s ilyenkor az egyik tag megemlékezett Hunyadi Mátyásról [1443–1490]. A serlegavató beszédet 1932. február 23-án maga gróf Klebelsberg Kuno tartotta/. Több külföldi és belföldi kitüntetés birtokosa. Megkapta a Ferenc József-rend nagykeresztjét. Tulajdonosa a Lipót-rend közepkeresztjének, a III. oszt. Vaskorona rendnek, a hadékiérdemes Vöröskereszt I. oszt. díszjelvénynek, az olasz Koronarendnek, a finn Fehérrózsarend, a belga Koronarend, a görög Megváltórend, a lengyel Polonia Restituta-rend nagykeresztjének, a badeni Vöröskeresztnek és az Osztrák Köztársaság nagy arany díszjelvényének. Halála után 1935-ben két könyvét – Világválságban /1931/ és az Utolsó akkordok (1933) – az MTA, Kónyi Manó (1842–1917) – díjban részesítette. Az elismerést az özvegy vette át.

Visszaemlékezésében írja Klebelsberg Kuno felesége, hogy férje bátran szembeszállt sértegetőivel és a sértésekért elégtételt vett fegyverrel vagy bocsátnatkérés formájában. Előfordult az is, hogy a bíróságon. Shvoy Kálmán /1881–1971/ altábornagy és politikus naplójában feljegyezte, hogy 1924. május 10-én „Klebelsberg Kuno kultuszminiszter pisztolyárbajt vívott Komáromy Andor /1861–1931/ történetíróval. Sebesülés nem történt, Klebi nem élt a lövés jogával”.(33) Egyik legközvetlenebb munkatársa Petri Pál /1881–1945/ is említette 1933. június 10-én a Testnevelési Főiskolán Klebelsberg szobrának leleplezésekor mondott beszédében, hogy „aligha találunk a legújabb kor vezető magyar államférfiai között olyanokat, akik többször kényszerültek volna párbajozni, mint ő”.

Klebelsberg nagyon szerette a gyermekeket, talán azért is, mert neki nem

³³ Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945. Budapest, Kossuth Könyvkiadó. 1983. Sajtó alá rendezte, a bevezető szöveget írta, magyarázó jegyzetekkel ellátta Perneki Mihály. 96.

lehetett. A természet /Hidegkúton egy szép házat épített, ahol kertészkedett és nagyon kedvelte Lippi nevű kutyáját/, a könyvek, főként a történettudományi művek szerelmese volt. Mintegy négyezer kötetes könyvtárát, ennek egy részét az a családi könyvtár alkotta, melyet édesanyja, ill. nagynénjei halála után magával vitt Pestre, még életében felajánlotta a helyiség faburkolatú berendezésével együtt a Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának. Az intézmény „Klebelsberg Könyvtár” néven külön részleget szeretett volna nyitni. A háborús körülmények, majd az 1945 utáni politikai állapotok ezt megakadályozták. Az özvegyet, mint osztályidegent kitelepítették, a könyveket teherautón ismeretlen helyekre szállították.

Klebelsberg, miután megválni kényszerült a kultuszminiszteri poszttól, az Alföld problémái felé fordult. Munkavégzésének intenzitására jellemző, hogy 1932. május 29-én Szolnokon, június 4-én Békéscsabán, szeptember 5-én Nyíregyházán tartott előadást az Alföld Bizottság helyi szervezeteiben. Tanácskozássra hívta össze 1932. szeptember 18-ra a polgármestereket Szentésre, hogy közösen egyengessék az alföldi ifjúság boldogulását. A konferenciára már betegesen utazott el. Visszatérve Budapestre még köszöntötte a Los Angeles-i Olimpia (1932) győzteseit. Beszédét fáradtan és betegesen mondta el. Október 2-án beszállították a belgyógyászati /Korányi/ klinikára, ahol október 11-én, 57 esztendőskorában, paratífuszban meggyengült szervezetével egy szívroham végzett.

Klebelsberg végrendeletében kérte, hogy építésszek tervezzék meg a búcsúztatását. Klebelsberg Kuno halotti maszkját Kisfaludi Strobl Zsigmond /1884–1975/ szobrászművész készítette el. Tetemét bebalzsamozták, majd Lechner Jenő /1887–1962/ építési tervei alapján felravatalozták a Nemzeti Múzeum nagycsarnokában. A helyiségben csak egyetlen fekete drapéria volt. Klebelsberg ugyanis még életében arra kérte barátait, ha meghal és felravatalozzák, kerüljék a sötét színeket s a gyász komor hangulatát. Temetésére, kívánsága szerint, Szegeden került sor. Klebelsberg még 1928-ban Glattfelder Gyula /1874–1943/ püspök közbenjárásával engedélyt kért és kapott a Szentszéktől, hogy őt és feleségét haláluk után a Fogadalmi Templom kriptájában temethessék el. A szegedi Dómban helyezték örök nyugalomra 1932. október 15-én. Ohman Béla /1890-1968/ szobrászművész alkotta és Kertész K. Róbert /1867-1951/ építész tervezte síremlékét 1935. április 11-én avatták. A síremléket Glattfelder Gyula csanádi megyéspüspök szentelte fel. Emlékművét, Abonyi Grantner Jenő /1907–1983/ szobrászművész alkotását 1939-ben állították fel Budapesten, az Eskü téren, és jó ideig leleplezetlenül állt, „mert a miniszterelnökség nem találta alkalmasnak a kitűzött időpontokat”. Az emlékmű a második világháborúban részint elpusztult. A szobrot az Erzsébet-híd hídfője mellől 1945 után elbontották.

EPILÓGUS

Klebensberg „Magyarország jövődő vezérei” című írásában, amely a Pesti Napló 1925. április 12-i számában jelent meg, így vallott: Követendő példaképeim Besenyei György, Ürményi József, Kazinczy Ferenc, Széchenyi István és Trefort Ágoston. Több cikkében Eötvös József nevét is megemlítette. Ők voltak azok – írta máskor és máshol is –, akiket két nagy eszme vezérelt: az egyik az volt, hogy csak a művelődés mentheti meg a magyar nemzetet, a másik pedig az, hogy minél erősebben be kell kapcsolódni a nyugati szellemi áramlatokba.

A miniszter osztrák-magyar eredete, szinte provokáló német neve³³ egész életén át – sőt még halála után is – kisebb-nagyobb félreértések és kellemetlenségek forrása volt.

Klebensberg vállalta magyarságát. Az önmaga számára feltett kérdésre, hogy „mi a kötelessége az idegen nevű magyarnak?” azt a választ adta, „hogy hazáját jobban szeresse, és többet dolgozzon érte”. Egyik utolsó beszédében azonban keserűen ismeri be: „igaza volt Virág Benedeknek /1754 ?–1830 ?/, *Jó magyarnak lenni nehéz, de nem lehetetlen.*”³³⁵

---

³³ *Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó. 1983. Sajtó alá rendezte, a bevezető szöveget írta, magyarázó jegyzetekkel ellátta Perneki Mihály. 96.